

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Het verdwenen augustijnenklooster te Enkhuizen in beeld

Eijkelboom, G.; Vermeer, G.

Publication date

2017

Document Version

Final published version

Published in

Madoc

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Eijkelboom, G., & Vermeer, G. (2017). Het verdwenen augustijnenklooster te Enkhuizen in beeld. *Madoc*, 31(1), 48-58.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

M
Middelern Overlevende
de Middelen

MADOC

Tijdschrift over de Middeleeuwen

Jaargang 31 nummer 1 voorjaar 2017

MADOC

Tijdschrift over de Middeleeuwen,
verschijnt viermaal per jaar

REDACTIE

Marleen Boevé, Nelleke IJssennagger, Ludo Jongen, Sven Meeder,
Martine Meuwese, Thijs Porck, Yvonne Vermijn

REDACTIEADRES

Madoc, Drift 6, 3512 BS Utrecht
e-mail: madoc@verloren.nl

KOPIJDATUM

Madoc 31 (2017) 3: 15 juli

BASIS-LAYOUT

Jan Johan ter Poorten, Aperta

PRIJS

abonnement € 30,- per jaar
introductietarief (1 jaar geldig) en studenten € 15,- per jaar
losse nummers € 10,-

UITGAVE, ABONNEMENTENADMINISTRATIE EN ADVERTENTIES

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
tel. 035-6859856, fax 035-6836557, e-mail bestel@verloren.nl
Bankrekening NL44INGB0004489940

Madoc is gelieerd aan Firapeel, Vereniging voor Mediëvistiek
(www.firapeel.nl), en het Utrecht Centre for Medieval Studies
van de Universiteit Utrecht

ISSN 0922-369-X

OMSLAG

Opwekking van Lazarus. Jan Joest van Calcar, 1505-1508 (Kalkar, Nikolaikir-
che), zie p. 15.

M Inhoud

- Marlisa den Hartog **2** 'Overvallen door onzedige ondeugd'.
Opvattingen over 'homoseksualiteit' in Italië,
1450-1500
- Margot Leerink **10** Een bisschop die zijn tijd vooruit was?
- SERIE: MAGNA DATA
- Nelleke Ijssennagger **21** Portable Antiquities of the Netherlands.
Een interview met Stijn Heeren
- COLUMN
- Remco Sleiderink **28** Dromen van Madoc
- Erik Goosmann **32** Vermogensbeheer in de Vroege Middeleeuwen?
Het bezit van Gerward clericus in de Betuwe
- REPORTAGE
- Sanne Frequin **41** Geef deze Utrechtse tombe weer kleur!
Een geslaagde *crowdfunding* voor Gwijde
- Gert Eijkelboom en **48** Het verdwenen augustijnenklooster te
Gerrit Vermeer Enkhuizen in beeld
- RECENSIE
- Dick E.H. de Boer **59** Uit de kraamkamer van Holland
- 62** KRONIEK

M
HET VERDWENEN AUGUSTIJNEN-
KLOOSTER TE ENKHUIZEN

GERT EIJKELBOOM EN GERRIT VERMEER

Het verdwenen augustijnen- klooster te Enkhuizen in beeld

Enkhuizen behoorde tot de eerste steden van Holland die de reformatie omarmden en zich in 1572 aansloten bij Willem van Oranje. Die omwenteling maakte een einde aan het kloosterleven in deze stad. De kloostergebouwen kregen, voor zover ze niet plaatsmaakten voor woonhuizen, andere bestemmingen. In Enkhuizen stonden vijf kloosters, allemaal nabij de twee vroegere parochiekerken: vier vrouwenkloosters rondom de Westerkerk en het mannenklooster van de augustijner eremieten ten zuiden van de Zuiderkerk. Van het mannenklooster-complex was nauwelijks iets bekend. Een set nauwkeurige opmetingstekeningen die werden vervaardigd in het begin van de negentiende eeuw door het Bureau voor den Waterstaat voor een herbestemmingsplan verschaffen ons inzicht in de opbouw en indeling van het kloostercomplex van de augustijnen, en dat is zeldzaam.

De stadskloosters die in de veertiende en vijftiende eeuw werden gesticht in Holland en West-Friesland ontwikkelden zich meestal geleidelijk, wat leidde tot *ad hoc* gegroeide onregelmatige plattegronden. Dat gold ook voor de vier vrouwenkloosters rond de Westerkerk in Enkhuizen: het Sint-Ursulaklooster of Zuiderklooster, het Sint Ceciliaklooster en het Sint-Claraklooster of Barvoetersklooster. Het nieuwe complex van het augustijnenklooster in Enkhuizen kwam echter in 1530 in een keer tot stand en vertoonde volgens de opmetingstekeningen een vrijwel gave, vierhoekige plattegrond die als ideaal gold.

De bedelorde van de augustijner eremieten onderhield een strenge naleving van hun regel en reglementen. In Holland werd het eerste klooster van deze orde in 1275 gesticht in Dordrecht. Mede namens de parochiekerken in Enkhuizen dienden de lekenbroeders Harko Volken, Zegerus Petrus en Foynto Theodericus in het laatste decennium van de vijftiende eeuw een verzoek in bij de paus om een klooster voor de augustijner bedelorde te mogen vestigen in Enkhuizen ter verbreiding van de gods-

dienst en voor de menigte zeelieden en kooplieden die de stad geregeld bezochten. De paus verleende in 1496 toestemming voor dit initiatief.¹ De kloosterkapel mocht niet in de rechten treden van de naburige parochiekerk, maar zeelieden waren er welkom om hun zonden op te biechten.

In 1506 prees het stadsbestuur de augustijnen als ‘goede devote mannen ende daer ons stede van goddelijcken diensten dagelijcx seer of gedient werd’ (goede en devote mannen waarmee onze stad met goddelijke diensten dagelijks zeer werd gediend). Het stadsbestuur gaf uitdrukkelijk aan dat de geestelijken het moesten hebben van giften: ‘ende die ooc van grooten noode hebben hulpe ende bijstant van goeden menschen, want sij niet en hebben dan men hemlyuden om Godswillen geeft’ (en die ook grote behoefte hebben aan de hulp en bijstand van goede mensen, want zij hebben niets dan wat mensen hen volgens de wil van God geven).²

Van de augustijner eremieten in Enkhuizen hadden sommigen in Wittenberg gestudeerd, waardoor ze kennis hadden gemaakt met een bekend lid van de orde: de reformator Maarten Luther (1483-1546). De prior van het Enkhuizer klooster, Johannes van Mechelen, was een man van groot gezag die zelfs kon bogen op een vriendschap met deze bekende augustijner eremiet uit Wittenberg.³

Aan de oproep van het stadsbestuur om gul te schenken aan de augustijner bedelmonniken moet ruimschoots gehoor zijn gegeven, want in 1530 kwam een nieuw kloostergebouw voor de augustijnen tot stand, waarbij een zekere Gerhard en een lekenbroeder betrokken waren.⁴ Uit de overgeleverde prenten uit later tijden en de hiervoor genoemde opmetingstekeningen uit de negentiende eeuw blijkt dat het kloostercomplex beschikte over een forse kapel.

Na de reformatie

Na de reformatie in 1572 verloor het klooster zijn functie. Na jarenlange leegstand bestemde het stadsbestuur het complex in 1603 tot het Nieuwe Armen Weeshuis voor opname van kinderen van boven de tien en voor wezen van vreemden.⁵ De weeskinderen werkten overdag in een lijnbaan (touwslagerij), een nettenboeterij en een lakenmakerij, waardoor zij zelf een deel van hun kosten terugverdienden.

In 1645 liet het stadsbestuur de Staten van Holland weten dat ‘de aanwas hunner Gemeente in het gehoor van Gods heilig woord’ zulke vormen aannam dat er behoefte ontstond aan een derde kerkgebouw, in toevoeging op de Westerkerk en de Zuidkerk. Zij dachten daarbij aan ‘een bequaam Gebouw (van ouds de Monnike-Kerk genaamt) [dat] binnen de Stad was, ’t welk in zyne muragie en dak bequaam was’ (een geschikt gebouw – vanouds de monnikenkerk genaamd – dat in de stad stond en waarvan de muren en het dak voldeden). Er moest echter nog veel aan vertimmerd worden, en daarvoor ontbrak het de stad aan financiële middelen. Het stadsbestuur stelde daarom voor de belastingen te mogen verhogen, wat ook gebeurde.⁶

Tien jaar later kreeg de kapel, die intussen bekendstond als de Kleine Kerk (klein vergeleken met de beide parochiekerken), een nieuwe toegang in het voormalige koor.⁷ De erediensten in de Kleine Kerk raakten na verloop van tijd in onbruik. In januari 1806 verzochten de Commissie tot instandhouding van den Openbare Hervormde Godsdienst en de kerkmeesters de wethouders van Enkhuizen opnieuw predikbeurten in de Kleine Kerk te mogen houden.⁸ De bevolking had een sterke krimp doorgemaakt. De hervormde kerk zal dus hebben omgezien naar een kleinere en in de winter gemakkelijker te verwarmen plek.

In de Franse tijd raakte het Oude Armen Weeshuis in financiële problemen. Daarom bracht het stadsbestuur de bestaande gestichten in 1810 samen onder hetzelfde beheer met de nieuwe naam Wees- en Armhuis. In deze instelling gingen het Nieuwe Armen Weeshuis, het Oude Armen Weeshuis, het Oude Armenhuis, het Aalmoezeniershuis, het Oude Armen Gasthuis en het Leprozenhuis op. De bewoners van het Nieuwe Armen Weeshuis verhuisden naar het Oude Armen Weeshuis. Het vroegere augustijnenklooster bij de Zuiderkerk kwam zo opnieuw leeg te staan. De tekorten van de samengevoegde gestichten voor rekening van de stad bleven intussen aanhouden, waarop het stadsbestuur in 1818 besloot de leegstaande gebouwen te verkopen.⁹

Op een buitengewone vergadering op 13 september 1818 besprak het stadsbestuur een verzoek van de minister van Justitie om de leegstaande gebouwen van het Nieuwe Armenhuis en de Kleine Kerk van het voormalige kloostercomplex over te dragen aan het rijk. Het ministerie wilde in het voormalige weeshuis een gevangenis stichten, waarvoor ‘een zeker getal suppoosten ter surveillance en oppassing wierden vereischt’. Met het oog op de nieuwe bestemming werd het complex nauwkeurig opgemeten. Van deze opmetingstekeningen met plattegronden, opstanden en doorsneden, resteren er nog zes. Een aantal geeft de toenmalige situatie nog weer als weeshuis. Andere tekeningen schetsen de beoogde situatie als gevangenis.

De bestuurders van Enkhuizen berichtten de minister in november van dat jaar dat zij afzagen van de verkoop aan het rijk. Zij gaven de voorkeur aan verkoop van de leegstaande opstallen aan slopers, wat kennelijk meer geld opbracht. In het krimpende Enkhuizen bestond in die tijd een levendige handel in gebruikte bouwmaterialen. Voor de aankoop van het Aalmoezeniers- en het Nieuwe Armenhuis betaalde sloper annex handelaar Albert Uitham 11.800 gulden. De eveneens buiten gebruik geraakte Kleine Kerk ging in september 1819 voor 2.600 gulden van de hand; handelaar Pieter Frikke was daarvan de koper.

Het klooster op oude afbeeldingen

Na de bouw van het klooster van de augustijnse eremieten in 1530 onderging het complex in de daaropvolgende eeuwen tot aan de sloop ongetwijfeld de nodige verbouwingen. Het is daardoor moeilijk om een betrouwbare reconstructie te maken op basis van latere tekeningen. Als weeshuis staat het complex weergegeven op meerdere zeventiende-eeuwse vogelvluchtkaarten. Deze kaarten werden niet telkens geheel opnieuw gemaakt, maar zijn navolgingen van een zeer beperkt aantal bronkaarten (afb. 1 en 2). Daarnaast bestaat er nog een prent van Hendrik Spilman uit de achttiende eeuw (afb. 3). Vergelijking van deze kaarten en de afbeelding met de nauwkeurige opmetingstekeningen uit 1818 (afb. 4-8) leert dat de opzet van de gebouwen in de eeuwen van hun bestaan vermoedelijk geen ingrijpende wijzigingen onderging.¹⁰

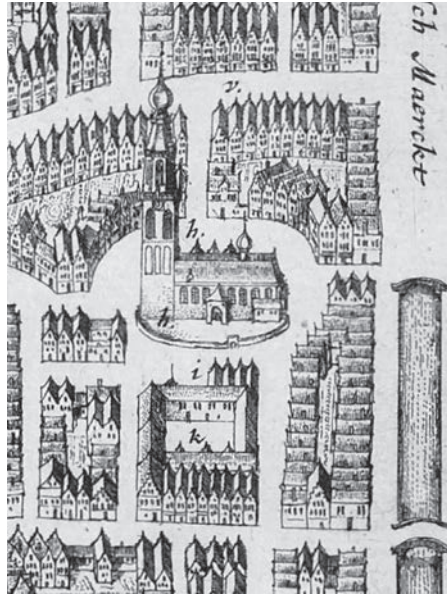
In het Nederlandse deel van het *Stedenboek van de Wereld* van Johannes Janssonius uit 1657 staat het klooster op de kaart van Enkhuizen weergegeven als een vierkant met vier vleugels om een binnenplaats, gezien vanuit het zuiden (afb. 1). De letter ‘i’ in de plattegrond verwijst naar de legenda, die ‘de Monnicke Kerck’ vermeldt. Deze kapel vormde de noordelijke vleugel van het carré. Het klooster zelf staat op de kaart vermeld als ‘t Nieuwe Weeshuijs, eertijts der Augustiner Br[oeder] Kloost[er].’ Tegen de noordgevel van de kerk staan vier huizen weergegeven, die uitkijken op het Zuiderkerkplein. Tussen de zuidvleugel van het klooster en de straat, de huidige Vrijdom, staat een hele rij woonhuizen. Daarvan resteerden er in 1818 slechts enkele aan

de oostzijde. Ze zijn op de plattegrond aangegeven als ‘particulier eigendom’ (afb. 4).

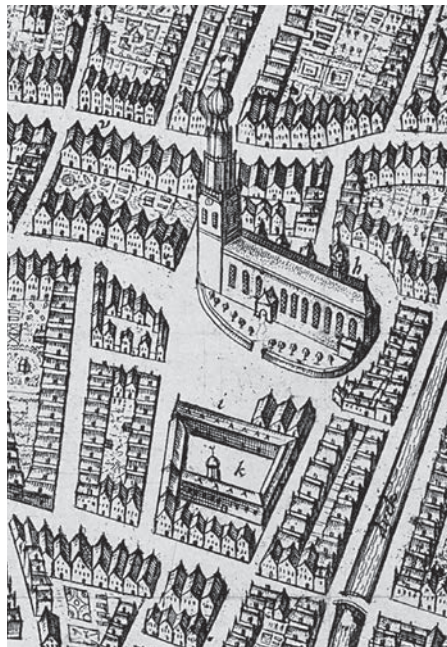
De kaart van Gerard Brandt uit zijn kroniek over Enkhuizen uit 1666 gaat terug op een andere bron. Onregelmatigheden in het perspectief van deze kaart hadden tot gevolg dat de westvleugel van het klooster op de voorstelling schuin kwam te staan (afb. 2). Verder toont deze kaart nu drie huizen tegen de monnikenkerk aan de noordkant. Duidelijker dan op Janssonius’ kaart is op Brandts versie te zien dat er een open ruimte lag tussen de huizen aan de Vrijdom en de zuidvleugel van het klooster, zoals nog te zien is op de plattegronden van 1818 (afb. 4 en 5).

De kaartenmaker van Brandt voegde een opmerkelijk detail toe dat op de kaart van Janssonius ontbreekt: aan de zuidvleugel steekt vanaf de binnenplaats een kleine toren uit. De opmetingstekeningen bevestigen het bestaan van dit torentje. Het had naar de binnenplaats drie zijden van een achtkant, met steunberen op de hoeken, en grensde aan de zuidvleugel (afb. 4 en 5). Op de kaart van Brandt staat het aangegeven als ‘k’ (torentje) en tegen een van de schuine zijden stond volgens de tekening een ‘welpomp’ (een pomp waaruit wel- of bronwater omhoog werd gehaald). In de ideaalplattegrond van het klooster bevond het bronhuis zich doorgaans nabij de eetzaal.

Verheerlijkt Nederland bevat een prent van Hendrik Spilman uit 1728 naar een tekening van Cornelis Pronk (afb. 3).¹¹ Hierop is het klooster met de kerk te zien vanuit het noorden, vanaf de Zuiderkerk. Tegen de noordgevel van de kerk staan drie panden, waarvan het middelste op een gevelteken het bouwjaar 1670 draagt. Deze later gesloopte huizen ontnamen het zicht op enkele vensters van de kapel, ofwel de

AFB. 1 Kaart van Enkhuizen uit 1657. Uit: Johannes Janssonius, *Stedenboek van de Wereld* (Amsterdam 1657).

AFB. 2 Kaart van Enkhuizen uit 1666. Uit: Gerard Brandt, *Historie der vermaerde zee- en koopstadt Enkhuizen* (Amsterdam 1666).

AFB. 3 Hendrik Spilman naar een tekening van Cornelis Pronk, de Kleine Kerk en het Nieuwe Weeshuis te Enkhuizen, 1726. Uit: I. Tirion, *Het verheerlykt-Nederland*, deel 4 (Amsterdam 1752), nr. 394.

Kleine Kerk. Uit de prent valt op te maken dat de gevels van de kerk maar net boven de niet eens zo hoge huizen uitstaken.

Van de koorsluiting op het oosten zijn op de prent drie van de vijf assen te zien. Deze vijf assen vormen de vlakken van een twaalfhoek en sluiten aan op een eenbeukige kerkruimte met hoge spitsboogvensters en steunberen. Aan het uiteinde van het koor, geheel links op de afbeelding, voert een steile trap naar een hooggelegen toegang. Deze ingang met trap staat eveneens weergegeven op de plattegrond uit 1818 (afb. 4). Het moet de extra ingang betreffen die in 1655 werd aangebracht toen de kerk weer plaats bood aan de hervormde eredienst. De hoge trap wijst erop dat de vloer van het koor hoog lag en er een crypte geweest kan zijn. Hierop duidt ook een van de plattegronden van de kerk, waar tussen het koor en het schip eveneens een trap getekend is (afb. 8).

Verder gunt de prent van Spilman ons een blik op de schilderachtig weergegeven oostvleugel van het gebouw, die halverwege ter versteviging een steunbeer had. De opstandtekeningen uit 1818 tonen een veel strakkere vensterindeling als gevolg van een latere verbouwing, waarover geschreven bronnen ontbreken.

Reconstructie van het klooster

De oudere afbeeldingen tonen geen wezenlijk ander kloostergebouw dan op de opmetingstekeningen voor de mogelijke verbouwing tot gevangenis uit 1818 is weergegeven. De tekeningen bevatten echter door hun vele details een schat aan informatie over de plattegrond. Op de tekeningen staat een langwerpige, eenbeukige kerk met

vensters en steunberen aan de noordzijde en een vijf-twaalfde koorsluiting aan de oostzijde. Tegen de vlakke westgevel van de voormalige kloosterkapel stonden aan weerszijden overhoeks (diagonaal) geplaatste steunberen.

Haaks op de zuidzijde van de voormalige kloosterkerk sloten twee vleugels aan, die samen met de zuidvleugel een carré vormden om de binnenplaats. Een kruisgang met een verdieping omgaf de vierkante binnenplaats (afb. 4 en 6 met dwarsdoorsnede kerk en kruisgang). De kruisgang was in de tijd dat het gebouw als weeshuis diende opgedeeld in kleine vertrekken, zowel beneden als op de verdieping. De vleugels zelf zullen bij de inrichting tot weeshuis ook een fijnere onderverdeling van de ruimte hebben gekregen. In de kloostertijd zal de kapittelzaal zich in de westvleugel hebben bevonden. De eetzaal waren doorgaans in de zuidvleugel gehuisvest, nabij het torentje met de welpomp. Hier was dan ook de keuken. De kelders in de zuidvleugel, te zien op de doorsnede van deze vleugel (afb. 7), duiden erop dat dit in Enkhuzen niet anders was. Vrijwel altijd bood de bovenste verdieping plaats aan de slaapzalen.

Informatief zijn ook de weergaven van de gevels (opstanden) en de doorsneden van de bestaande toestand van 1818 (afb. 6). Op de doorsnede van de kerk zijn gebinten getekend die elk bestaan uit een muurstijl (verticale balk) aan weerszijden, een trekbal (een horizontale verbindingbalk) en twee korbelen (schuine balk tussen de muurstijlen en de trekbal), die de bakstenen kerk stabiliteit verleenden. De muurstijl liep langs de muur, de trekbal hield de muren bijeen en de korbeel vormde een driehoek met de stijl en balk om zijdelings schranken te voorkomen. Door deze constructie konden de bakstenen buitenmuren relatief dun blijven en waren grote uitsparingen in de muren voor vensters mogelijk. In Holland ontleenden huizen, kapellen en zelfs grote kerken hun stabiliteit vrijwel zonder uitzondering aan een dergelijk houtskelet. Naast een goede lichtinval droegen grote vensters bij tot een lagere belasting van de fundering, wat voor de slappe Hollandse bodem een voordeel is. De kap bestond eveneens uit traditionele jukken met schuine stijlen, een dekbalk en korbelen. Deze constructie bood voldoende ruimte voor een rond houten tongewelf, dat de kerkrimte van boven afdekte. Op de kloostervleugels stond een kap met een traditionele constructie met twee jukken boven elkaar en daarop nog een A-spant (een houten juk, bestaande uit twee schuine en een horizontale balk in de vorm van een hoofdletter A).

Blikvanger van de westgevel van het kloostercomplex was het brede en hoge spitsboogvenster met gevorkt bakstenen of misschien zelfs wel natuurstenen maaswerk (onderverdeling door rank en open metselwerk) van de voormalige kloosterkerk. Rechts van de kerkgevel toont de rest van de westgevel een hoge begane grond met hoge kruiskozijnen, die vermoedelijk uit de zeventiende eeuw of nog vroeger dateerden. In de veel minder hoge verdieping zaten eenvoudige kozijnen met een fijne onderverdeling in kleinere ruiten. De dakkapellen waren onregelmatig verdeeld over het dakvlak, dat bovendien twee verschillende hoogten had. Over de onderste jukken van de kappen lag dus een houten vloer, zodat het bovenste gedeelte als vliering kon dienen.

Een bijna perfecte carré

Bij de vele kloosters uit dezelfde tijd in Amsterdam vormde de zuidoosthoek van de oude stad rond de Nes en de zuidelijke helften van de Oudezijds Voorburgwal en Oudezijds Achterburgwal een vrijwel aaneengesloten kloosterkwartier met voorna-

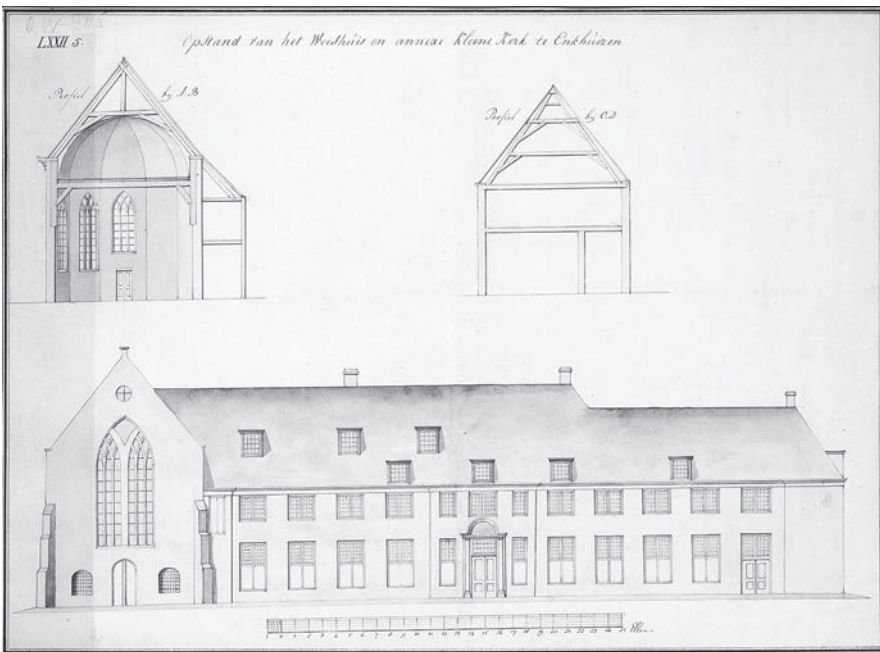
melijk vrouwenkloosters.¹² Het laatste klooster dat voor de reformatie werd gesticht binnen de stadsmuren van Amsterdam stond achter de particuliere woonhuizen aan de westzijde van de Kalverstraat ten zuiden van het Spui.

Dit Clarissenklooster, waarvan de bouw in 1513 begon, kwam net als dat van de augustijnen in Enkhuizen, compleet met kapel, in een keer tot stand. Misschien ligt het aan deze omstandigheid dat ook dit Amsterdamse klooster in de opzet, net als bij de augustijnen uit Enkhuizen, een bijna perfecte carré vertoonde. In beide gevallen moeten er voor een dergelijk groot bouwproject in een keer voldoende financiële middelen beschikbaar zijn geweest om het ideaalplan van het klooster in een bouwcampagne nauwgezet te kunnen volgen.

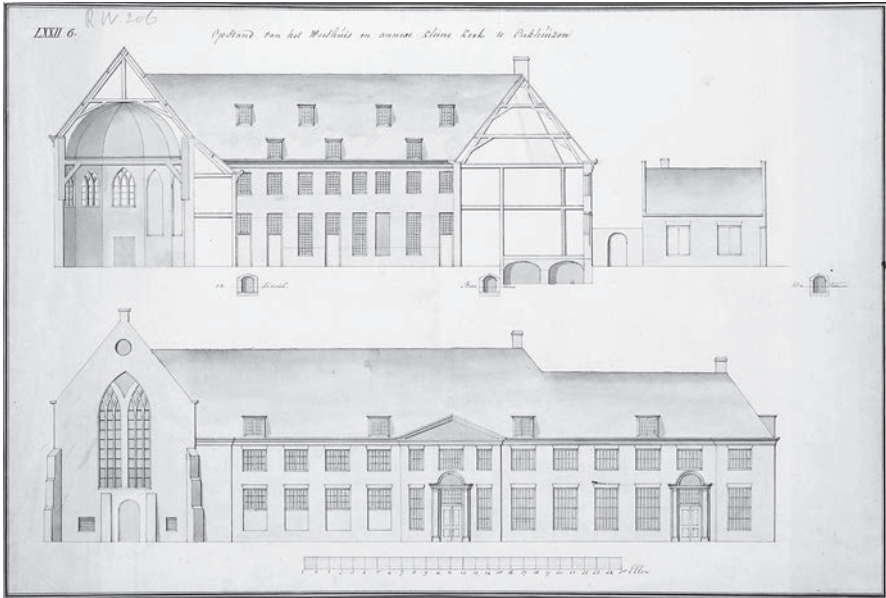
De reden om steeds, als het maar even kon, aan het ideaalplan vast te houden was behalve een ideële ook een praktische: zo kon overal binnen de orde het gemakkelijkst dezelfde eenheid van gewoonten en gebruiken gehandhaafd blijven.

Aanpassingen in later tijd

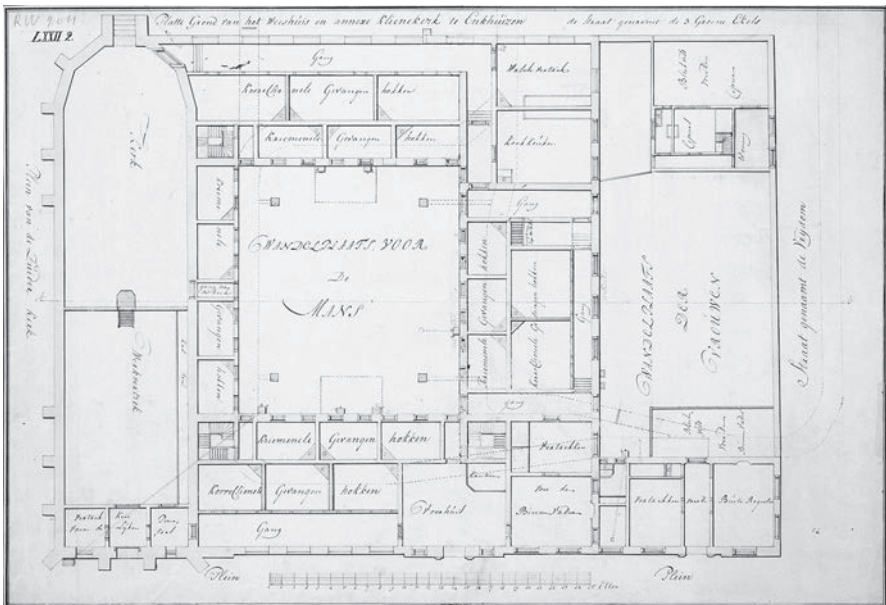
De langste tijd van zijn bestaan functioneerde het Enkhuizer augustijnenklooster-complex niet als klooster, maar als weeshuis. Om het gebouw aan het begin van de zeventiende eeuw geschikt te maken voor de wezengemeenschap was een verbouwing nodig die het complex transformeerde tot de situatie die we kennen van de opmetingstekening. Vermoedelijk was die verbouwing niet al te ingrijpend en werden vertrekken vooral opnieuw ingericht en heringedeeld voor hun nieuwe bestemmingen. In de westvleugel bevond het voorhuis zich achter de ingang. Rechts daarvan hadden de regentessen hun bestuurskamer, links huisden de regenten. De ruimte

AFB. 6 Opstand van het Weeshuis en annexe Kleine Kerk te Enkhuizen (bestaande toestand), 1818. Foto: Noord-Hollands Archief, Haarlem.

AFB. 7 Opstand van het Weeshuis en annexe Kleine Kerk te Enkhuizen (verbouwing tot gevangenis), 1818. Foto: Noord-Hollands Archief, Haarlem.

AFB. 8 Plattegrond van het Weeshuis en annexe Kleine Kerk te Enkhuizen (verbouwing tot gevangenis), 1818. Foto: Noord-Hollands Archief, Haarlem.

links daarvan bood plaats aan de school. De vader van het weeshuis, die de dagelijkse leiding had, woonde in de kruisgang van de westvleugel. In de zuidvleugel waren de slaapvertrekken voor de meisjes en een bakkerij. In de oostvleugel bevond zich het verblijf voor de kinderen beneden de zes jaar en de ziekenzaal. De kruisgang aan deze zijde bevatte een 'wooning voor een oud mens' en een schoenmakerswinkel. In de kruisgang langs de kerk had de vader nog twee vertrekken, een kamer voor 'Wolle en Linne' (een naaikamer), een 'Doodenhuis' en een turfhok. Over het gebruik van de vertrekken op de verdieping verschaften de tekeningen geen nadere informatie.

Het gevangeniswezen als een plaats van langdurige detentie in plaats van lijfstraffen was in 1818, kort na de Franse tijd, nog een betrekkelijk nieuw verschijnsel. Als de herbestemming was doorgegaan, zou het gebouw grotendeels zijn opgedeeld in 'hokken', elk voorzien van een gemak (toilet) (afb. 8). Door de vele hokken in het gebouw zou het verblijf in het krappe gebouw niet al te aangenaam zijn geweest.

Waterstaat wilde de buitengevels grotendeels laten zoals ze waren. De belangrijkste gevel, de westgevel, kreeg een aantal nieuwe kozijnen en verder kwam boven de hoofdingang een fronton, ongetwijfeld met de bedoeling het overheidsgebouw een voornamere uitstraling te bezorgen. De tekenaars van Waterstaat voorzagen de vensters niet van traliewerk, wat bij een gevangenis voor de hand zou hebben gelegen. Doordat gangen de 'hokken' scheidde van de buitengevels konden tralies in de gevels achterwege blijven. Voor beide herbestemmingen van het voormalige kloostercomplex gold dat de gebruikers net als de bedelmonniken een min of meer besloten gemeenschap vormden, waarvoor de opzet al in de middeleeuwen bij uitstek geschikt was gebleken.

Gesloopt maar toch te reconstrueren

Op het vroegere kloosterterrein kwam na de sloop van het complex een rijke boom-aanplant, waardoor de grote, open ruimte lange tijd bekend stond als het 'Bosch' of het 'Boschplein'. Aan het einde van de negentiende eeuw verrees er opnieuw bebouwing aan de noordkant, op de plaats waar eens de kloosterkerk stond, tegenover de Zuiderkerk, en in de jaren twintig van de twintigste eeuw hapte de Buijskesweg het westelijke gedeelte van het terrein af. De afgelopen decennia dient het overgebleven zuidelijke deel van het kloosterterrein als parkeerplaats: asfalt bepaalt daar nu het beeld. Vanaf deze plek kijkt men uit op de rommelige achtergevels van de bebouwing in de omtrek. Aan het vroegere klooster herinnert helemaal niets meer, maar wellicht doen er zich nog gelegenheden voor archeologisch onderzoek voor en kan er in de toekomstige ontwikkeling van de open ruimte rekening gehouden worden met het ruimtelijke verleden van deze bijzondere plek.

NOTEN

1	H. Reimers, <i>Friesische Papsturkunden aus dem Vatikanischen Archive zu Rom</i> (Leeuwarden 1908) 59-60.	deel II, De ontwikkeling der Hervorming', <i>Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis</i> 36 (1948) 1-76.
2	B. Voets, 'Hebben de augustijnen van Enkhuzen invloed gehad op de hervorming?', <i>Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis</i> 39 (1952) 219-227.	4 A. Kunzelmann, <i>Geschichte der deutschen Augustiner-Eremiten</i> (Würzburg 1972) 181.
3	B. Voets, 'De hervorming in West-Friesland,	5 Gerard Brandt, <i>Historie der vermaerde zee- en koopstadt Enkhuzen</i> (Amsterdam 1666) 204.
		6 Sebastiaan Centen, <i>Vervolg der Historie van de</i>

- vermaarde Zee- en Koopstad Enkhuizen (Hoorn 1747) 109-110.
- 7 Centen (zie noot 6) 188.
- 8 Hoorn, Westfries Archief, 0120 Oud archief stad Enkhuizen 1353-1815 (1872), 1365-68 Brief van de Commissie tot instandhouding van den Openbare Hervormde Godsdienst en Kerkmeesters te Enkhuizen aan de Wet-houders van Enkhuizen met het verzoek om de stads- of kleine kerk te mogen gebruiken voor predikbeurten, 20 januari 1806.
- 9 D. Brouwer, 'Het gereformeerde Weeshuis te Enkhuizen I', *Enkhuizer Courant. Algemeen Nieuws- en Advertentieblad voor Hollands Noorderkwartier* (EC), 5 februari 1908, 1; D. Brouwer, 'Het gereformeerde Weeshuis te Enkhuizen II', EC, 9 februari 1908, 2 en verder; D. Brouwer, 'Het gereformeerde Weeshuis te Enkhuizen III', EC, 12 februari 1908, 1; D. Brouwer, 'Het gereformeerde Weeshuis te Enkhuizen IV (slot)', EC, 16 februari 1908, 5.
- 10 Haarlem, Noord-Hollands Archief (NHA), Plattegrond van het weeshuis en annexe kleine kerk te Enkhuizen 1 techn. tekening: handschrift, ingekleurd, collectie Rijkswaterstaat - Kaarten voor 1850, NL-HlmNHA_269_0204, plaatsing 08/17; Plattegrond van het weeshuis en annex kleine kerk te Enkhuizen 1 techn. tekening: handschrift, ingekleurd, Rijkswaterstaat - Kaarten voor 1850, NL-HlmNHA_269_0203; Opstand van het weeshuis en annexe kleine kerk te Enkhuizen Voor- en achtergevel. 2 techn. tekeningen: handschrift, ingekleurd, collectie Rijkswaterstaat - Kaarten voor 1850, NL-HlmNHA_269_0205
 NL-HlmNHA_269_0206; Plattegrond der tweede verdieping van het weeshuis en annexe kleine kerk te Enkhuizen 1 techn. tekening: handschrift, ingekleurd, collectie Rijkswaterstaat - Kaarten voor 1850, NL-HlmNHA_269_0207; Tweede grond van het weeshuis en annex kleine kerk te Enkhuizen [ingericht als gevangenis], 1 techn.tekening: handschrift, ingekleurd, collectie Rijkswaterstaat - Kaarten voor 1850, NL-HlmNHA_269_0208 (niet hier afgebeeld).
- 11 NHA, Provinciale Atlas - Prenten en Tekeningen, NL-HlmNHA_359_000952_K, De Kleine Kerk en het Nieuwe Weeshuis te Enkhuizen, Pronk, Cornelis (1691-1759), Spilman, Hendrik (1721-1784), uit: I. Tirion, *Het verheerlykt-Nederland* (vierde deel, Amsterdam 1752) nr. 394.
- 12 G. Vermeer, 'De Amsterdamse kloosters stede-bouwkundig en architectuurhistorisch belicht', in: M. Schilder, *Amsterdamse kloosters in de Middeleeuwen* (Amsterdam 1997) 21-46.

MADOC

Tijdschrift over de Middeleeuwen,
verschijnt viermaal per jaar

REDACTIE

Marleen Boevé, Nelleke IJssennagger, Ludo Jongen, Sven Meeder,
Martine Meuwese, Thijs Porck, Yvonne Vermijn

REDACTIEADRES

Madoc, Drift 6, 3512 BS Utrecht
e-mail: madoc@verloren.nl

KOPIJDATUM

Madoc 31 (2017) 3: 15 juli

BASIS-LAYOUT

Jan Johan ter Poorten, Aperta

PRIJS

abonnement € 30,- per jaar
introductietarief (1 jaar geldig) en studenten € 15,- per jaar
losse nummers € 10,-

UITGAVE, ABONNEMENTENADMINISTRATIE EN ADVERTENTIES

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
tel. 035-6859856, fax 035-6836557, e-mail bestel@verloren.nl
Bankrekening NL44INGB0004489940

Madoc is gelieerd aan Firapeel, Vereniging voor Mediëvistiek
(www.firapeel.nl), en het Utrecht Centre for Medieval Studies
van de Universiteit Utrecht

ISSN 0922-369-X

OMSLAG

Opwekking van Lazarus. Jan Joest van Calcar, 1505-1508 (Kalkar, Nikolaikirche), zie p. 15.

Leen Alberts, **Brouwen aan de Eem**. Amstersfoort, een Stichtse bierstad in de late middeleeuwen. ISBN 978-90-8704-540-1, € 42,-

Gunstige natuurlijke omgevingsfactoren, ondernemerschap en marktontwikkelingen droegen bij aan het succes van de Amersfoortse biernijverheid. Deze zorgde voor werkgelegenheid en hoge inkomsten.

Lianne Vroomen, **Ik heb mijn lief in eeuwigheid**. Functies en thema's van Middelnederlandse devote liederen, collaties en viten. ISBN 978-90-8704-643-9, € 29,-

Op basis van methoden uit de taalhandelingstheorie en Digital Humanities analyseert Lianne Vroomen de functie van tekstgenres in gebruik bij moderne devoten. Het lied blijkt integraal onderdeel van de devote tekstcultuur.

Hartwig Kersken, **Zwischen Glaube und Welt**. Studien zur Geschichte der religiösen Frauengemeinschaft Thorn von der Gründung bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts. ISBN 978-90-8704-570-8, € 29,-

Die Abtei Thorn war das Zentrum eines von Frauen regierten Kleinstterritoriums. Kersken hat die Geschichte dieser Frauengemeinschaft rekonstruiert und Fragen nach der inneren Verfassung und sozialen Zusammensetzung erörtert.

UITGEVERIJ VERLOREN

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
tel. 035-6859856, fax 035-6836557
www.verloren.nl • bestel@verloren.nl